

Allerslev-Jensen, E.:

SZAKKATALÓGUS VAGY TÁRGYSZÓKATALÓGUS?

I.

A modern közművelődési könyvtárak fejlődésében az un. szótárkatalógus igen jelentős szerepet játszott, mint egyik eszköz arra, hogy az állományt az olvasók számára feltárják. Uttörőként az amerikai Charles C. Jewett már 1853-ban megvetette a tárgyszókatálógus alapjait. De Charles A. Cutter volt az, aki "Rules for a dictionary catalogue" c. munkájában összeállította a szótárkatalógus szerkesztésének szabályait. Ez a mű 1876-ban jelent meg és azóta majdnem változatlan formában szolgál alapul a közművelődési könyvtárak katalógus-szerkesztési munkájához azokban az országokban, amelyek az angol-amerikai könyvtári elveket követik. Hogy Cutter-nek a műve ilyen nagy jelentőségűvé vált, kétségtelenül azzal áll összefüggésben, hogy a fejlődő public library-k igyekeztek megszabadulni a régi tudományos könyvtárak módszereitől. Az amerikai könyvtárügy uttörői, mint pl. Cotton Dana, Dewey és Cutter idealisták voltak és nagyrészt rajtuk fordult meg egy teljesen új - "népszerű", a modern közművelődési könyvtárak sajátos céljainak inkább megfelelő - könyvtári technika megteremtése. A közművelődési könyvtárak fejlődésében a XIX.század utolsó évtizedében az volt az általános fel-fogás, hogy a szótárkatalógus közérthetőbb eszköz, mint a szakkatalógus. Azóta azonban kérdésessé vált, hogy ez minden további nélkül helytálló megállapítás-e. A szótárkatalógus mellett felhozható érvek az érzelmi és tisztán tárgyilagos momentumok különös keveréke.

Dániában a szótárkatalógust az amerikai könyvtári technika egyéb eszközeivel együtt vezették be és hosszú ideig ez volt a népkönyvtárak egyetlen elképzelhető katalógusformája. De azután a nagykönyvtárak lassacskán nekifogtak szótárkatalógusuk felbontásának. Párhuzamosan

külön betűrendes katalógust /a szerzőkről és címekről/ és külön tárgyszó-katalógust állítottak fel. Utóbbi tárgyi főlapokból és tárgyi utalókból állott. A 30-as években azonban megindult a tárgyszókatalógus bírálata. Sok könyvtár, az eddigi tárgyszókatalógus helyett szakkatalógus felállítását kezdte meg, mert ez a katalógusforma - véleményük szerint - használhatóbb az olvasóközönség szempontjából. Ez a szakkatalógus természetesen nemcsak a raktári szakcsoportok rendjében adta az anyagot, hanem azt kellően rendszerezte. Tartalmazta az egyes művek katalóguslapjait, de tartalmazott utalásokat a művek egyes fejezeteire s, végül olyan művekre vonatkozó melléklapokat is, amelyek több szakcsoportéhoz tartoznak. ....

II.

A tárgyszókatalógus szempontjából lehetetlennek látszik, hogy bizonyos könyvek tartalmát minden esetben egyetlen megfelelő szóval ki tudjuk fejezni. Minden katalogizáló jól tudja ezt. És ha megvizsgáljuk különböző könyvtárakban, hogy egy-egy könyv milyen tárgyszó alatt található, az eredmény bizonyosan az lesz, hogy a különböző katalogizálók felfogása a tárgyszó kiválasztását illetően erősen különbözni fog egymástól. S ha néha egyezik is a katalogizálók felfogása, ennek csak az a magyarázata, hogy az illetők szakképzett könyvtárosok, akik megtanulták a tárgyszóválasztás szabályait s csak ezekhez alkalmazkodnak. De az olvasók számára ezek a szabályok nem olyan magától értetődőek. - Az az olvasó pl., aki szünidejét a Schleswig-Holstein-i Angeln-ben^{1/} kívánja eltölteni és szeretne erről a helyről valamit olvasni, nem ismeri azt a minden könyvtáros számára magától értetődő szabályt, hogy egy-egy könyvet mindig a legszükebb jelentésű tárgyszóhoz kell osztályozni. Talán "Schleswig" vagy esetleg "Schleswig-Holstein" tárgyszavakra fog gondolni. Általában nem igen ismerjük ilyen esetben az olvasó reakcióját. Hiszen kísérletet tehetne pl. az "utikalauz" vagy más egyéb tárgyszóval is. A tárgyszókatalógus kidolgozásánál nem készülnek "ld. még"-utalók a szűkebb fogalomról a tágabbra. Tehát nincs ilyen utaló: "Angeln, ld. még Schleswig". Pedig lehet, hogy az Angeln-re vonatkozó leírás egy Schleswig-ről szóló könyvben található, talán a szóbanforgó könyvtárban nincs is több könyv erről a tárgyról.

^{1/} Fél-sziget Flensburg-tól délre.

Ilyen nehézségek ilyen mértékben nincsenek a szakkatalógusnál, ahol rokonfogalmak abban a logikai sorrendben következnek, amit a könyvtáros és az olvasó egyaránt jól ismernek. Nagy hátrány az is, hogy a szótárkatalógus más elrendezésű, mint pl. a többnyire szakrendszerű nyomtatott katalógusok és bibliográfiák. Azok a kísérletek, hogy a nyomtatott katalógusokat a szótárkatalógus elvei szerint állítsák össze, nem sikerültek /gondoljunk pl. az amerikai "Library Literature" o. kiadványra, amelynek a használata a legnagyobb nehézségekkel jár/. Továbbá annak is megvan a jelentősége, hogy egy idegen nyelvű szakkatalógust az illető nyelv tőrhető ismeretével is használni lehet, míg a tárgyszókatalógus használatához az illető nyelv beható ismeretére van szükség. /A tárgyszavak kiválasztásánál gyakran igen finom megkülönböztetésekre van szükség, amiben csak a nyelv alapos ismerője járatos./

A tárgyszókatalógus nehézségei különösen azokban a könyvtárakban szembetűnőek, amelyeknek fiókkönyvtárai is vannak. Ha a fiókkönyvtár könyveit ellátják is központilag tárgyszavakkal, az utalókat nem lehet központilag elkészíteni. Az utalókat - különösen a "ld.még"-utalókat - ui. mindig az illető könyvtár ill. fiókkönyvtár saját állományára tekintettel kell elkészíteni és az olyan utalóknak, amelyekre szükség van a központban, nem lenne semmi értelme a fiókkönyvtárakban. Igaz, hogy a fiókok maguk is megírhatják ezeket az utalókat, azonban ennek valószínűleg teljes zűrzavar lenne az eredménye, hiszen minden könyvtáros - legyen az katalogizáló vagy sem - valószínűleg saját egyéni felfogását érvényesítené a tárgyszó-választásban.

A tárgyszókatalógusban a kartonok végülis úgy felhalmozódnak, hogy egyre szakképzettebb munkaerőket kell ebbe a munkába beállítani. Kisebb és közép nagyságu könyvtárak kis személyzettel gyakran egyáltalán nem is képesek ezt a munkát elvégezni. Két-négy könyvtáros esetén gyakran fiatal, változó munkaerőkre kell bízni a katalogizálást, akik ugyan ismerik a katalogizálás problémáit, de nagyon kevés a tapasztalatuk. A katalógus az ilyen könyvtárakban éppen ezért gyakran csekélyebb értékű.

Az a tény, hogy mi itt Dániában a katalogizálást nagymértékben centralizáltuk, nem jelenti a probléma megoldását. Könyvtáraink nagyrésze a "Dán Bibliográfia Központ" által készített nyomtatott katalóguscédulákat használja. Bár így mentesülnek az osztályozás és tárgyszó-választás munkájától, az utalókat mégis maguknak kell elkészíteniök. Ezt

a munkát nem lehet központilag elvégezni és ez az egyik legnagyobb hátránya a tárgyszókatalógusnak. Éppen ezért, de kezelése szempontjából is a szakkatalógust előnyben kell részesíteni a tárgyszókatalógussal szemben. Nem szabad ui. elfelejtenünk, hogy a tárgyszókatalógussal való munka nemcsak nagy munka, hanem pluszmunka is, minthogy azt az osztályozást, amelyen a szakkatalógus alapszik, minden körülmények között el kell végezni. A szakkatalógushoz szükséges betűrendes tárgymutató elkészítése nem jár különös nehézséggel, minthogy ebben az esetben nincs szó egyéni tárgyszóválasztásról és utalók készítéséről.

A tárgyszókatalógus utaló-rendszerének a kiépítése azért is olyan nehéz, mert a meglévő segédeszközök rendszerint többé-kevésbé használhatatlanok. Egyetlen általános tárgymutató nem felelne meg a különböző nagyságu könyvtáraknak; ezenkívül ezek a jegyzékek - legalább is a skandinávok - nem tulságosan megbízhatóak. Egyébként is lehetetlennek találom egyetlen kielégítő, a szükséges "ld." és "ld.még"-utalókkal ellátott jegyzék kidolgozását, mivel az egyes fogalmakról és kiterjedésükről való felfogás nagyon különböző. Ezenkívül gondolni kell a katalógus használóira is. Minden katalogizáló arra fog törekedni, hogy olyan tárgyszavakat válasszon, amelyek megfelelnek az olvasók igényeinek. Ezt az igyekezetet azonban hiábavalóvá teszi az a körülmény, hogy az olvasók felfogása eltérő, és más-más műveltségük foka. Az egyes tárgyak és fogalmak változó, ideológiai feltételektől függő értékelése lehetetlenné teszi, hogy a mindenkori irodalmat egyértelműen lehessen feltárni. A fogalmak jelentése az idők folyamán változik. És végül is vannak azok a nehézségek, amelyekkel a különböző tárgyszavak pontos elhatárolása jár. Hogyan határozzuk meg pl. a "marxizmus", "szocializmus" és "kommunizmus" közötti különbséget és melyiket alkalmazzuk pl. a Marx, Engels, Lassale műveinek az osztályozásánál?

Maguknak az utalóknak is megvan a problematikájuk. Meddig kell elmennünk? Milyen mértékben kell keresztutalókat alkalmaznunk? Akármennyire tekintettel van is a katalogizáló az olvasóra, mégis csak saját maga végzi el a válogatást és a katalogizálók éppugy különböznek egymástól, mint általában az emberek.

A katalogizálásnak mindenképpen központi munkának kell lennie. Ami Dániát illeti, ezt a munkát a "Dán Bibliográfiai Központ"-ban végzik, ott szerkesztik a nemzeti bibliográfiát, valamint a közművelődési könyv

tárakban használt mintakatalógusokat és a legfontosabb dán és egyes norvég és svéd könyvekről készült nyomtatott katalóguscédulákat. Az egész országban ugyanazokat a szakszámokat kapják a könyvek és a címleírás besorolása ugyanazok szerint a szabályok szerint történik. Ezáltal valamennyi közművelődési könyvtár egyöntetűen építheti katalógusait, ami - mint az előbbieken láttuk - a tárgyszó-katalógusnál az utalók miatt nem lehetséges. A tárgyszó-katalógus egyetlen előnye az aktualitása. Aktuális fogalmak, amelyek nem kapnak azonnal helyet egy-egy osztályozó rendszerben, gyakran önálló tárgyszavakká lesznek s az olvasók számára is ismerősek. Általában azonban azt mondhatjuk, - ha paradox módon akarjuk magunkat kifejezni, - hogy a tárgyszó-katalógus a könyvtár teljes állományát tartalmilag először a lehető legteljesebb mértékben szétszórja, hogy azután - utalók segítségével - görcsös erőfeszítéseket tegyen a rokon fogalmak újból való összegyűjtésére.

Eredeti cím: Systematischer oder alphabetischer Sachkatalog.
Megjelent: Bücherei und Bildung, 1957. 11.sz. 473-477.lap.
OSzK.ford.sz.: 1924.
